

Antonio Calzado Aldaria¹ i Bernat Martí Pellicer²

El possibilisme anarquista: Marcel·lí Pérez Martí, sindicalista i alcalde de Gandia, 1909-1939

Malgrat l'extens i qualitativament irregular volum de publicacions i de la gran exposició cibermediàtica de la història de la Segona República i la Guerra Civil, encara perduren grans buits de coneixement i sovintegen visions superades de fa anys, sobretot en l'àmbit del País Valencià. És el cas del complex, divers i polivalent univers llibertari, afectat per enfocaments i interpretacions generalitzades encara majoritàriament negatives i molt crítiques, amb espais rellevants de *terra incògnita* com el del coneixement del possibilisme llibertari (encara no hi ha una monografia sobre el Partit Sindicalista d'Ángel Pestaña) o la participació d'anarquistes en les institucions de poder polític durant els anys republicans (Martín, 2012).

Aquesta tendència política, personificada a Gandia en Marcel·lí Pérez, és la que pretenem analitzar a partir de la historiografia existent sobre la República (Calzado i Sevilla: 2000) i el mateix Marcel·lí (Calzado i Sevilla, 2006: 98-105; Martí, 2015: 36). Malauradament, aquest corrent llibertari gairebé no disposa d'anàlisis rellevants, tret de la biografia de Félix Morgia, anarcosindicalista i alcalde de Nájera (Ruiz, 2003).

La forja d'un pacifista: 1909-1927

Marcel·lí Pérez va nàixer al Grau de Gandia el 27 de juny de 1909, fill de Marcelino Pérez Llidó i de Carmen Martí Ferrer. La família paterna estava relacionada directament amb la mar: el pare era patró d'una embarcació de cabotatge; el seu oncle Tomàs era capatàs d'estiba en 1907 i el seu altre oncle, Francisco, consta en 1917 com a vocal de les Juntes de

1. Universitat de València.

2. Arxiu Històric de Gandia.

Pesca en qualitat de «representant dels propietaris dels diferents arts de pesca» del Districte de Gandia.³ Les relacions laborals amb el port marítim de Barcelona del pare de Marcel·lí, ciutat on es traslladava constantment, van fer que s'instal·lara amb la família molt a prop de Santa Maria del Mar, tot i que sempre van mantenir l'empadronament a Gandia.

Marcelino Pérez Llidó havia participat activament en el societarisme d'ofici (en 1917 era vocal de les Juntes de Pesca com a «representant dels patrons de les embarcacions de cada classe d'art a flotació (punt a)» del Districte de Gandia) molt proper al republicanisme.⁴ A finals de 1911, com a president de la Unión Obrera Marítima, demanava al president del Consell de Ministres, «por misericordia y por humanidad aconseje el indulto de los desgraciados de Cullera». Es tractava d'un acte de solidaritat amb els set veïns d'aquesta condemnats a mort per participar en l'assassinat de Jacobo López de Rueda (jutge de Sueca) i de dues de les seues acompanyants durant la vaga general de setembre de 1911 (Pérez, 1999; Casas, 2014). La condemna, amb acusacions de tortura incloses, va desfermar una onada de protestes de l'esquerra republicana i obrera a nivell internacional.⁵

Retrat de Marcel·lí Pérez. ca. 1933. AHCG, CA-1461.

L'estada a Barcelona és bàsica per entendre la trajectòria posterior de Marcel·lí. D'aquests anys, però, només comptem amb el record transmès per la seua filla Mª Carmen, que assenyala que a la Ciutat Comtal, entre 1922 i 1927, Marcel·lí va cursar el batxillerat, va estudiar mecanografia i francès i va treballar a la Caja de Ahorros y Monte de Piedad. Segurament en aquesta època es va produir la seua socialització política, igual que va succeir amb els emigrants postfiloxèrics valencians que van descobrir l'anarquisme, el republicanisme o el socialisme als Estats Units, sud de França, València o Barcelona (Calzado, 2010: 30; Calzado, 2012).

3. *Boletín de Pesca*. Dirección General de Navegación y Pesca Marítima. Ministerio de Marina, octubre de 1917 (14), p. 272. La informació de Tomàs en s.a. (6 de noviembre de 1907). *El Pueblo*.

4. *Boletín de Pesca*. Dirección General de Navegación y Pesca Marítima, octubre de 1917 (14), p. 272.

5. s.a. (23 de diciembre de 1911). «Pidiendo el indulto». *El Pueblo*.

La Barcelona de l'època acabava de deixar enrere els anys del pistolerisme, quan el creixement de la combativa CNT havia provocat la resposta violenta de la patronal catalana amb els pistolers, el Sindicat Lliure i la complicitat de les autoritats. Tot plegat havia provocat una sagnia de militants obreristes i l'entrada del sindicalisme en una fase de reconstrucció. Els anys de clandestinitat de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) van ser anys de formació de nous militants i del desplegament de les idees anarcosindicalistes en centres obrers i ateneus (Marín, 2010: 232). També de reflexió. La violència anterior havia deixat en segon terme les reivindicacions dels treballadors. Era inútil, tot un regal per a la patronal. La lluita havia d'orientar-se a crear una societat paral·lela al capitalisme que atenguera les necessitats dels obrers. El sindicat s'havia d'ocupar de satisfer les necessitats físiques dels seus membres, però també d'eleva el seu nivell cultural. La cultura havia de ser l'arma més poderosa. Calia crear cooperatives i escoles. En això estava la CNT de Salvador Seguí (el "Noi del Sucre") i Pestaña l'any que Marcel·lí Pérez va arribar a Barcelona. Potser d'ells va aprendre aquestes idees que defensà tota la vida.

Treballar i malviure al Grau del primer terç del segle xx

La construcció del port (1893) s'emmarca en el «procés de modernització de la Gandia del XIX» (creixement urbà, ferrocarril...) dirigit en bona mesura per la «burguesia progressista» de la ciutat durant l'últim terç del segle XIX. El port, gestionat per l'empresa de capital britànic Alcoi and Gandia Railway and Harbour Company Limited (Mainar, Santacreu, Llopis, 2010: 62-65), va contribuir decisivament a impulsar el comerç exportador i importador i, alhora, el creixement del Grau Vell front al Grau Nou o Llavador. (Alonso, 2010: 147-151).

Com a la resta de ports, els treballadors es dividien en dos grups: els obrers especialitzats en la càrrega i descàrrega que treballaven als molls (els de terra) i els que feien la mateixa feina en la superfície o dins les bodegues dels vaixells (els d'abord) (Ibarz, 2000).

Es tractava d'un sector laboral que no havia introduït avenços tecnològics significatius i, per tant, necessitava de mà d'obra abundant. En el cas concret de Gandia, el 1930 la feina es concentrava en uns 150 dies de treball durant la campanya de la taronja i 50 més la resta de l'any. La mitjana salarial se situava en 8 pessetes diàries, tot i que en alguns casos aquest sou podia superar-se amb escreix a costa de llargues jornades que, com s'apuntava a la premsa, tenien conseqüències greus per a la salut d'uns obrers que intentaven fer-les més suportables a través de la ingesta d'alcohol.

A la problemàtica derivada de la temporalitat del treball, s'hi afegia la competència exercida per altres grups de treballadors (jornalers, assalariats de tallers, etc.) que en èpoques

d'atur s'oferien a treballar al port pressionant a la baixa els jornals dels portuaris habituals. Per a *El Momento*, «El ideal de todos los jornaleros del distrito es trabajar en la carga y descarga de los barcos porque se ganan buenos salarios».⁶ Alhora, els capatassos de les cases consignatàries regulaven les «llogades» en «mans» de 10-12 obrers, de manera que els treballadors que integraven aquests grups o «quadrilles» estaven sotmesos a les arbitrarietats del capatàs, mentre que els que no en formaven part patien una major irregularitat laboral i estaven més exposats a la competència dels sectors externs al port anteriorment referits.

Les condicions de treball i seguretat eren duríssimes. En 1907, es descrivien d'aquesta manera:

El puerto de Gandía está hecho una verdadera calamidad: basuras, residuos y polvo es cuanto ofrece á los obreros del mismo. Y no se diga que sólo la higiene está descuidada en dicho puerto, sino que en los referentes a luz se está a igual altura: ni un farol de petróleo hay instalado en toda aquella dársena; tanto es así que los trabajadores tienen que realizar todos los trabajos con inminente riesgo. Buena parte de ello el número de accidentes que á diario se registran y la inmensa mayoría de los mismos de noche. (...)

Precisa que se evite mueran los trabajadores aplastados entre los topes de los vagones que sacan las mercancías al costado de los buques o sea a la riba, en donde maniobran los trenes.⁷

L'increment del trànsit comercial va dur aparellat un increment gradual del nombre d'obers portuaris habituals i especialitzats que van crear societats d'ofici circumscrites al Grau per defensar els seus drets. El 1890 naixia El Progreso o, des de 1904, Progreso Obrero del Puerto, que agrupava els treballadors encarregats de la càrrega i descàrrega en els molls (no es pot assegurar que es tracte de la mateixa societat que apareix amb altres denominacions com El Progreso Pescador o la Cooperativa Común Progreso Obrero). El 1900 es legalitzava la Unión Obrera del Puerto de Gandía (obers de càrrega i descàrrega a bord dels vaixells) i la mútua La Marítima.

Les dues societats van oscil·lar entre el societarisme local d'ofici i l'adscripció a un sindicalisme d'àmbit supralocal: el 1906 pertanyien a la Federación Nacional de Obreros del Mar, de Buques y Puertos de España, de clara tendència socialista; el 1907 participen en la primera celebració del Primer de Maig a Gandia; en 1913 s'inclouen en el Centre Obrero Socialista i el 1918 les dues societats formen part de la manifestació organitzada per republi-

6. s.a. (17 de novembre de 1930). «La cuestión social en Gandía». *El Momento*.

7. s.a. (5 de novembre de 1907). «Noticias». *El Pueblo*.

cans i socialistes per commemorar el triomf dels aliats en la Primera Guerra Mundial.⁸ No obstant això, en els anys posteriors a la Gran Guerra, la reacció catòlica davant l'increment de les societats obreres reivindicatives i la seua activitat va aconseguir que la Unió Obrera s'aproximara al Centre d'Acció Social Catòlica. Així es pot entendre l'escassetat de notícies que hi ha de les societats obreres portuàries entre 1919 i 1928 (Garrido, 1987: 122; Frasquet i Sevilla, 1994: 92-99).⁹

En definitiva, el Grau era un barri obrer d'uns 2.500 habitants en els anys republicans, majoritàriament treballadors i joves, amb gravíssimes mancances educatives, sanitàries, d'infraestructures i de serveis públics com assenyalaven constantment la premsa local republicana (*El Momento*) o la catòlica (*Revista de Gandía*). Per exemple, encara en 1929, els carrers presentaven aquestes deficiències, amb

(...) agua hasta las rodillas cuando llueve; y cuando no, con una careta del nuevo modelo, especie de la de los gases asfixiantes para preservarnos de un tifus inmediato o de unas fiebres maltosas (...).¹⁰

Marcel·lí Pérez a Gandia: societarisme i activitat política, 1927-1931

Marcel·lí torna al Grau el 1927, amb tot just 18 anys. Comença a treballar com a obrer portuari i s'afilia a la societat Obrera Marítima (successora de la Unió Obrera de 1900). En aquest moment, el societarisme portuari es debatia entre la continuïtat de la seua formulació local i la pressió d'un socialisme que estava reorganitzant-se. El 1928, l'Obrera Marítima (OM) havia decidit la supressió del treball a estall. No obstant això, la patronal dels agents embarcadors no va acceptar la decisió i mitjançant mecanismes propis del caciquisme va crear en poques hores una nova societat obrera amb la qual es pretenia destruir l'OM afiliant a treballadors forasters i als que desitjaven continuar amb el treball a estall.

Acuitats pel pànic al fet que la irrupció de jornalers d'altres pobles comportara una rebaixa substancial dels salaris, els obrers van començar a abandonar l'OM i a ingressar en la nova societat. Tot i que el governador civil va intervenir a favor de l'Obrera Marítima, per als socialistes gandians la celeritat amb la qual es va truncar la solidaritat obrera indicava «(...) la poca consistència del ideal societario de aquellos obreros» i invocaven «la necesidad en

8. s.a. (19 de novembre de 1918). «Celebrando la victoria de los aliados. Gandía». *El Pueblo*.

9. s.a. (10 de maig de 1907). «La movilización obrera». *El Socialista*; s.a. (19 de novembre de 1918): «Celebrando la victoria de los aliados. Gandía». *El Pueblo*.

10. Corresponsal (26 de febrer de 1929). «De Grao de Gandía. Casos y cosas». *El Popular*.

que se hallan de imprimir nuevos rumbos a su sociedad si es que de veras quieren que esta sirva para salvaguardar sus intereses». ¹¹ «Nuevos rumbos» que es traduïen en l'ingrés en la UGT «Conviene que no olviden por un solo momento, que la legislación social es más o menos respetada, según la mayor o menor importancia de la organización». ¹²

En aquest instant decidíu, Marcel·lí Pérez, juntament amb altres joves obrers portuaris que posteriorment van nodrir la CNT del període republicà, comencen a aparèixer en la documentació disponible, participant en el marc sindical corporatiu de la dictadura de Primo de Rivera, un indicador que subratlla la visió preferentment sindicalista de les lluites laborals de Marcel·lí: aprofitar la legislació vigent per aconseguir reformes favorables als treballadors, una concepció semblant a la que va desenvolupar Largo Caballero amb la UGT en aquests anys.

Un conflicte laboral a l'estiu de 1929 entre l'Obrera Marítima i un casa consignatària va provocar la designació d'un comité paritari (composat per patrons i obrers), en el qual Marcel·lí va ser designat vocal obrer. Si bé desconeixem si va acceptar aquesta designació, és una prova del prestigi personal assolit per un jove obrer en un entorn laboral on l'edat i l'experiència eren factors cabdals per assolir un cert grau de prestigi personal. ¹³

Des d'aquesta primera irrupció coneguda de Marcel·lí Pérez en la vida laboral del Grau, el seu protagonisme serà constant. Col·labora en el naixement del Pósito Marítimo Terrestre a principis de 1929 (amb seu al número 11 del carrer de la Verge), després de l'experiència fracassada del Pósito de Pescadores Nuestra Señora del Carmen de 1928. En el Pósito Marítimo, creat en un moment històric de creixement d'aquesta mena d'associacions (Ansola, 2007: 3-26), convergien les dues societats obreres i els pescadors, encara que aquests últims representaven un paper menys rellevant. A més, hi convivia sindicalistes (Marcel·lí o Vicente Pérez Roig) amb el vicari del Grau, Salvador Boix. El seu èxit sembla inqüestionable, ja que pocs mesos després del seu naixement reunia 367 socis.

Les seues pretensions societàries i el seu simbolisme assenyalen que aquest pòsit pretenia crear un «espai públic obrer». Segons la premsa, les seccions de Socors Mutus i Cultura «absorben más atención». La primera disposava de dos metges i «dietes» per als casos de malaltia i subsidi de maternitat; la segona reunia a 60 alumnes als quals Marcel·lí Pérez i d'altres impartien classes, tot esperant que hi fóra destinat un mestre nacional. Però hi havia més projectes: una biblioteca, una orquestra, un orfeó, programació de conferènci-

11. s.a. (12 de gener de 1929). «Los obreros del Puerto». *El Popular*.

12. s.a. (13 de juny de 1929). «De gran interés para los obreros pescadores». *El Popular*.

13. s.a. (31 d'agost de 1929). «Gandía. El conflicto obrero del Puerto». *Las Provincias*.

es... El 1935 s'aconseguiria la creació de l'Escuela Nacional de Orientación Marítima.¹⁴ De la resta de seccions només es té constància dels objectius: habitatge (construcció de 46 habitatges «barats»); treball (amb les dues societats obreres) i venda de peix (eliminació d'intermediaris).

Pel que fa al simbolisme, el 24 de maig de 1931 va ser inaugurada la bandera oficial, conformada pel logotip del pòsit sobre una bandera republicana («un àncora que tiene por marco un salvavidas con la inscripción P.M.T.-Grao de Gandia»). En l'acte, va ser hissada amb els sons del revolucionari himne de La Marsellesa.¹⁵ Al maig de 1931 consta com a president Marcelino Pérez Llidó i el 1933 el Pòsit assisteix a les reunions del Secretariat Cooperatiu Regional de Llevant amb «Pérez» com a representant, de qui no es pot assegurar si es tracta de Pérez Llidó o del seu fill.¹⁶

Treballs de càrrega de taronja al port. Any 1931. Autor: Loty. AHCG, CA-1416/46.

14. SIDERIO, D. (5 de maig de 1929). «Desde Gandía». *Las Provincias* i els articles signats com a «Corresponsal» (23 de febrer de 1929), «Grao de Gandía. Pòsit Marítimo Terrestre»; (27 d'abril de 1929), «Grao de Gandía» i (8 de juny de 1929). «Grao de Gandía». *Revista de Gandia*.
15. MARYTIERRA (30 de maig de 1931). «Grao de Gandía. Importante acto social». *Revista de Gandia* i s.a. (2 de juny de 1931). «De Grao de Gandía». *El Popular*.
16. IBORRA. (30 de novembre de 1933). «Congreso Pleno Extraordinario del Secretariado Cooperativo de Levante». *España Marítima y Pesquera*. p. 14.

A l'agost de 1930, enmig d'un clima polític d'obertura postdictatorial, Marcel·lí emprén públicament un frenètic activisme extrasocietari amb l'objectiu de transformar les dues societats de treballadors portuaris en sindicats reivindicatius inclosos en estructures sindicals d'abast estatal. Per a Marcel·lí, les societats portuàries:

(...) no se han definido aún, quizás porque ignoren su verdadera misión social, deteniéndose solamente a la ligera defensa de sus intereses particulares (...) sus características son la más completa ignorancia de las cuestiones que debe conocer el obrero moderno; están completamente aislados. Por eso es necesario definirse o en sociedades de defensa del obrero o en sociedades de defensa de intereses privados, en sociedades de hombres conscientes o en masa informe y sin idealidad, en sociedades netamente obreras o en armas de la burguesía para maniatar al obrero.¹⁷

Al mateix temps, invocava a «derrumbar esos cimientos en ruinas y edificar sobre ellos el nuevo edificio de la unidad obrera del Puerto». A mitjan novembre de 1930 es prenia l'acord d'unificar-les.¹⁸ En bona mesura, la realitat de les dues societats no era diferent a la de la resta de sindicats del sector. Al capdavall, o bé decidiren

(...) el enfrentamiento directo con sus patronos y participaron en estructuras sindicales de ámbito suprasocietario, o bien mantuvieron su independencia y se centraron en la defensa de la profesión, es decir de la cualificación. (Ibarz, 2003: 127).

Les informacions aparegudes en la premsa ens mostren un Marcel·lí Pérez gairebé simbiòtic amb Félix Morga en la percepció que l'obertura d'un procés democràtic que dinamitara el règim liberal oligàrquic de la Restauració tan sols podria succeir en un estat republicà. La democràcia havia de constituir un marc excel·lent per reconstituir un sindicalisme anarquista que dirigira les masses obreres envers la llibertat. Segons paraules del mateix Marcel·lí:

(...) tengo una convicción que me dice que el deber moral de todo el que se siente hombre en estos momentos, es contribuir al despertar de estos pueblos que han vivido en la noche tanto tiempo (...) Termina diciendo que hay que ir a las elecciones con el ánimo resuelto de conquistar la libertad (...)¹⁹

17. PÉREZ, M. (11 d'agost de 1930). «Para las sociedades obreras del Puerto». *El Momento*.

18. s.a. (17 de novembre de 1930). «Locales y Generales». *El Momento*.

19. s.a. (1 de setembre de 1930). «El mitin de Almoines», *El Momento*.

En España el que no es republicano no es nada, pues por dignidad, por justicia, y por amor a la verdad se debe ser enemigo de un régimen como el actual que es una mordaza para la verdad, una cadena para la justicia y una cárcel para la libertad.²⁰

I, advertia als monàrquics el 1930, que «si en Gandía se verifica algún mitin monárquico iríamos a la huelga hasta los futbolistas del Grao».

Marcel·lí va exercir un cert activisme polític en el camp republicà, primer en el Partit d'Unificació Republicana Autonomista (PURA o blasquista). Era una decisió conseqüent seguint la història política valenciana del primer terç del segle xx. El moviment polític dirigit pel novel·lista Vicent Blasco Ibáñez a València de primeries del segle, va defensar i expandir un radicalisme democràtic, laic i reformista en el camp social que va atreure també a obrers afiliats a sindicats únics cenetistes.

El 1930, Marcel·lí va participar en la campanya per reorganitzar el blasquisme a la Safor i va ser designat vocal per representar la Fraternitat Republicana de Gandia en l'Assemblea Provincial del PURA. Un càrrec semblant ocupava a l'abril de 1931 en el Comité Local blasquista. El 14 d'abril, aquest comitè, conjuntament amb els comitès de la Dreta Liberal Republicana (DLR) i del Partit Socialista, proclamaven la Segona República a Gandia. Durant la sessió, Marcel·lí «pidió se colocara en el salón el retrato del capitán don Ángel García Hernández, al igual que se ha hecho con el de don Fermín Galán Rodríguez». Tots dos capitans serien dos símbols republicans des del seu afusellament per dirigir la fallida revolta republicana de Jaca al desembre de 1930.²¹

Tanmateix, com li va passar a molts altres, segurament era més afí a la ideologia verbalment més radical del Partit Republicà Radical-Socialista. De fet, el creixement d'aquesta força es va sustentar tant en el transvasament d'una part de l'ala més esquerrana del PURA, com en el suport electoral de l'obrerisme cenetista. La tipologia electoral constata que a les agrociutats valencianes del regadiu (Cullera, Sueca o Tavernes de la Valldigna, entre d'altres) es compagina el predomini sindical llibertari amb el poder electoral radical-socialista. A més del seu anticlericalisme, aquest partit oferia tènues polítiques socials, comprensió envers les insurreccions o vagues dels sindicats, i la seua premsa com a portaveu pública dels anarquistes (Calzado, 2015: 64-68). A Cullera, la premsa llibertària criticava que «(...), nada -que de anarcosindicalistas se pasaron a radical-socialistas...». I, a Tavernes al final de la República, el socialisme estimava que «no ha de olvidarse a

20. PÉREZ, M. (20 d'octubre de 1930). «Contestando». *El Momento* i (27 d'octubre de 1930). «Para el Serpis». *El Momento*.

21. s.a. (20 d'abril de 1931). «Actas de la proclamación oficial de la República». *El Momento*.

Izquierda Republicana [partit successor del radical-socialista], que cuenta con los votos de la C.N.T.»²² Aquesta segona intervenció política de Marcel·lí és l'última documentada. A partir de l'estiu de 1931 la seua activitat pública se situarà sempre en el sindicalisme llibertari.

L'obertura política de l'estiu de 1930 va facilitar la reorganització de la CNT. A València, aquest procés tindria com a un dels seus protagonistes Domingo Torres, «uno de los dirigentes más importantes en la historia de la CNT valenciana durante los años veinte y treinta» que pertanyia al sindicat portuari de València (Navarro, 2006: 123). Ell i altres cenetistes van recórrer la geografia valenciana en el segon semestre de 1931. El 13 de setembre visitaren Gandia en un acte considerat en aquell moment com el «primer acto de propaganda de la CNT».²³

Al mes següent ja es pot assegurar que Marcel·lí Pérez, en qualitat de secretari de la societat Obrera Marítima, se situava com a mínim en l'òrbita cenetista. És en aquest moment quan apareix com a representant del Comité Comarcal de la CNT de Gandia en l'Assemblea General Regional de Llauradors d'Alzira, així com en mítings llibertaris arreu de la comarca. Tanmateix, no és fins a 1932, que es pot testificar plenament que l'Obrera Marítima, amb 294 afiliats, s'havia inscrit en la CNT de la mateixa manera que ho havia fet el Progreso Obrero (320 afiliats), si bé aquesta última societat, que sempre va exercir la unitat d'acció amb l'Obrera Marítima, va seguir tenint les característiques principals i singulars del moviment societari reivindicatiu de la Gandia republicana: la rellevància del sindicalisme autònom que podia oscil·lar entre la CNT, la UGT o el manteniment de l'autonomia, sense deixar de costat el seu caràcter de combat obrerista. A l'abril d'aquest any, les dues societats demanaven al PURA gandià que donara suport a la proposta d'amnistia dels presos deportats, principalment anarquistes, que havien participat en insurreccions.²⁴

El Grau com a «esfera pública proletària»

Testimonis contemporanis i la tradició oral del Grau subratllen el carisma personal de Marcel·lí Pérez entre els obrers portuaris. Al costat d'intel·lectuals com ara l'anarquista indivi-

22. «Federación Socialista Valenciana. III Congreso Ordinario Provincial que celebrará esta Federación en los días 11 y siguientes del mes de enero de 1936 en la ciudad de Valencia», Arxiu de la Fundació Pablo Iglesias, AH 2-(2-6); s.a. (7 de maig de 1931). «Cullera». *Solidaridad Obrera* (València), p. 8, respectivament.

23. s.a. (14 de setembre de 1931). «Locales y Generales». *El Momento*.

24. s.a. (11 d'abril de 1932). «Locales y Generales». *El Momento*.

dualista Damià Català o el mestre Ernesto Albanell (entre d'altres), conforma la imatge de l'esplèndida cultura llibertària dels anys trenta.

Especialment format per joves, com remarcava la premsa local parlant de la introducció de l'anarquisme («Ya hace algún tiempo, se nota en nuestra ciudad la influencia entre ciertos elementos de la juventud (...)»), l'univers llibertari transformà la vida sindical, cultural i quotidiana del Grau.²⁵ Damià Català va descriure Marcel·lí com un «joven activo, excelente organizador y mejor orador» (Català, 1983: 97). Quan ja era alcalde de Gandia, la capçalera conservadora *Las Provincias* insistia en aquesta idea caracteritzant-lo com un «joven culto (...) motor del movimiento obrerista en el puerto, movimiento que afianza su potencialidad por la disciplina que se imbuye a los sindicados».²⁶

En aquest sentit, la dinàmica sindical d'assemblees de diumenge on els portuaris opinaven i acordaven democràticament les qüestions laborals, en una reunió laica que es programava simultàniament a la missa seguint la idea de la «substracció dominical als homes de les tenebres» (Marín, 2010: 140); els mítings i les vagues; les conferències i els cursos a l'Ateneu de Divulgació Social o l'extensa programació esportiva, assenyalen que el Grau (i en menor mesura el casc urbà gandià) s'havia convertit en un espai obrer cetnetista amb una «esfera pública proletària» tant a la feina com a través de l'àmplia sociabilitat (Ealham, 2005: 78-104; Navarro, 2002; Navarro, 2014: 141-172; Monjo, 1983: s/p). El 1932 s'havia creat l'Ateneu amb domicili social al número 89 del carrer Sant Francesc de Borja, amb una escola racionalista on Marcel·lí impartia classes i conferències per a «(...) que al mismo tiempo que cultivan su cerebro, ir preparando un grupo consciente de obreros, capaces de organizar la comarca bajo las consignas de nuestra Central Sindical.»

Marcel·lí participava de la passió llibertària per la cultura. «Cultiveu el vostre esperit, estudeu, formeu-vos culturalment i no sereu fanàtics d'allò que no coneixeu», aconsellarà als seus familiars poc abans de la seua mort. Cultura i sindicalisme anaven de la mà. Donarà la pròpia biblioteca a la seu sindical i formarà part de l'autobús llogat per «estudiantes y obreros», junt amb part de l'elit republicana (José Mira; Fernando Pérez...) i socialista de Gandia (Antonio Azcón), per assistir al Teatre Principal de València a la representació de *Yerma* de García Lorca, amb l'actriu Margarida Xirgu.²⁷

La sociabilitat cultural duia aparellada l'esportiva i la festiva. El Club Natació i Sports, amb uns 400 socis en 1930, farcit de modernitat amb la seua proposta d'igualtat de gènere, estava

25. s.a. (23 de març de 1932). «Ateneo de Divulgación Social». *El Momento*.

26. s.a. (20 de març de 1936). «Desde Gandia». *Las Provincias*.

27. s.a. (9 d'octubre de 1949). «García Lorca». *España Libre. Órgano en Francia de la CNT*.

Compuesto sobre todo por estudiantes del Instituto de Segunda Enseñanza y obreros portuarios. Entre sus componentes circulaba una frase que, más o menos, podría resumir la abierta filosofía del C.N. y S.: «En eslip tots els homes són iguals, no hi ha classes socials»²⁸

El Club presentava un «cierto tono nietzscheano que ensalzaba el heroísmo y la voluntad de superación personal” (Navarro, 1997: 199) amb la pràctica d'esports com la boxa, el rugbi, l'atletisme, la natació i l'alpinisme i la defensa d'un amateurisme radicalment enfrontat a esports professionalitzats com el futbol. Els estudiants van impregnar de trets llibertaris la FUE (Federació Universitària Espanyola) gandiana. Marcel·lí també participaria com a vicepresident a la comissió de 1935-1936, que va plantar el primer monument faller al Grau en 1936.²⁹ La sociabilitat informal al voltant del món llibertari, de complicada constatació documentada, es concentrava en un grup de joves vegetarians i naturistes.

La unitat d'acció de les dues societats portuàries i el dinamisme d'uns sindicalistes cada vegada més experimentats van permetre plantejar temporada rere temporada les seues reivindicacions. La fortalesa sindical, beneficiada per l'escassa influència de la crisi econòmica dels anys trenta en el tràfic comercial del port (excepte en la temporada 1934-1935), es veu reflectida en el fet que l'afiliació es va mantindre, fins i tot en la complicada conjuntura de 1934-1936. El sindicalisme portuari va poder controlar i dirigir el mercat de treball: es va trencar la unió de capatassos i patrons, s'aconseguí per fi la prohibició del treball a estall, s'establí *la tasa* com a forma de repartiment equitatiu i solidari del treball i l'horari laboral va quedar regulat amb exactitud pel rellotge instal·lat sobre els magatzems del port. Es crearen, a més, tres caixes de jubilacions (una per cada sindicat masculí i un altra per al femení) i una incipient cooperativa de consums. Finalment, es va obtindre un augment dels salaris que convertí els portuaris en els obrers millor pagats de Gandia, segons la premsa local de l'època.

La solidesa del camí societari es va traduir en una intensa conflictivitat laboral. Entre 1931 i 1936 es van produir huit vagues on, tret de la de l'octubre de 1934, es va imposar la negociació o el triomf de les reivindicacions obreres. D'aquestes vagues, quatre foren laborals (negociació col·lectiva i protesta contra un decret-llei sobre accidents); dues més solidàries (una amb els obrers portuaris valencians i la vaga general de Gandia al març de 1933); una altra per demanar el reconeixement d'un nou sindicat (que, al mateix temps, va estar

28. MONJO, J. M. «Prólogo» en CATALÀ, Damián (1983): *Gandia: pinceladas de historia local*, Gandia. s.e., s/p.

29. Josep J. Coll, «1936. Gandia. Falla fundacional del Grau», consultat en jotajotacoll.blogspot.com/.../1936-gandia-falla-fund..., entrada del 25 de maig de 2010.

acompanyada per la pressió per negociar les noves bases de treball) i una última estrictament política (a l'octubre de 1934, contra els nous ministres de la dreta catòlica i l'amenaça d'involució feixista o dictatorial). L'experiència en el conflicte laboral de principis de 1933, quan l'Obrera Marítima va aconseguir guanyar una vaga gràcies a la solidaritat del Sindicato del Transporte de la CNT del puerto de Valencia, va afavorir la creació del Sindicato de la Industria del Transporte de Gandía y su Radio (partit judicial de Gandia) que reunia a 734 obrers desplegats en societats autònomes com La Veloz (xofers, 70 afiliats) o els Obreros del Ramo del Transporte y Similares (84 afiliats), juntament a les dues portuàries. Com va succeir amb el Sindicat de Benaguasil,

El apoyo que había dado el Sindicato del Transporte de Valencia a esta localidad [en referencia a Gandia] de manera desinteresada, a lo largo de las luchas mantenidas contra la burguesía local, había sido decisivo para el triunfo obrero. (Vega 1987: 182, 145-172; Paniagua 1982: 47-61, 166-177).

Així s'entén que el Sindicat de la Indústria gandiana ingressara en els Sindicats d'Oposició de la CNT. Allà estava inclòs el principal sindicat portuari de València i a més, això possibilitava la unitat d'acció amb els sindicats dels ports d'Alacant, Borriana, Castelló i València.³⁰

Pensament i acció sindical

Les línies generals del pensament de Marcel·lí des del seu retorn a Gandia són coherents amb la línia adoptada: la confiança en un sindicalisme de masses apolític que congregara els sindicats cenetistes i els autònoms; que els sindicats autònoms abandonaren el seu localisme per formar part d'estructures sindicals d'àmbit estatal com la Federación Nacional del Transporte; i la idea d'un sindicalisme que caminara de la mà de la formació professional, la cultura i l'educació. Finalment, cal tenir en compte la proximitat de Marcel·lí amb Domingo Torres («amigo personal (...) con el que mantuvo estrechas relaciones»), que va visitar Gandia sovint, igual que Ángel Pestaña, per participar en actes de propaganda (Soler, s/f: 14).

Domingo Torres havia signat l'agost de 1931 el Manifest Trentista, que tindria com a conseqüència l'escissió dels Sindicats d'Oposició de la CNT. En el Ple Regional de Llevant (València, febrer de 1934), on el País Valencià era el segon territori amb major densitat de sindicats trentistes després de Catalunya, Marcel·lí signarà la ponència inicial al costat de Torres,

30. Malgrat que l'Obrera Marítima declarava que una assemblea devia ratificar aquesta decisió.

entre altres cenetistes valencians, i intervindrà al Ple. També escriurà articles a la capçalera *Combate Sindicalista* defensant les tesis oposicionistes: adaptació de la CNT a la moderna i complexa societat industrial des de l'apoliticisme; allunyament de la via insurreccional majoritària a la CNT (cap insurrecció tindria lloc a Gandia); assumptió de les Federacions Nacionals d'Indústria (seguint a Joan Peiró al Congrés cenetista de la Comèdia de 1919) com a entitats vertebradores de la revolució llibertària i, finalment, construcció d'aliances obreres antifeixistes, formades a Gandia per l'obrerisme ugetista majoritàriament en el cas urbà; l'anarcosindicalista al Grau i el sindicalisme autònom.

Amb tot, Marcel·lí va objectar el seu recel cap al Partit Socialista («no hay que fiar ciegamente en la actuación de los socialistas como partido») i la seua voluntat de sumar-se als Sindicats d'Oposició va estar determinada per la condició que «se sigan la tácticas y acuerdos tomados en los Congresos de la Confederación». (CNT 1934: s/p; Navarro, 2013: 183-200; Casanova, 1997: 13-152; Ucelay i Tavera, 1994: 115-146).

Més enllà d'aquest Congrés, no es disposa de suficient documentació per estudiar la trajectòria del Sindicat de la Indústria de Gandia. Pel que sembla, s'hauria desintegrat el 1935 i només l'Obrera Marítima seguia adscrita a la CNT, ja que va representar als Sindicats d'Oposició al Congrés Nacional de la CNT de Saragossa al maig de 1936 i també al Congrés Regional de juliol de 1936. (Vega, 1987: 238-282).

L'objectiu fonamental del sindicalisme portuari era la unificació de l'acció sindical a tot el litoral espanyol. Amb això es podia aconseguir la paralització total del trànsit marítim, una valuosa posició de força per assolir les reivindicacions obreres, i evitar al mateix temps el fracàs de vagues localitzades geogràficament. Per exemple, l'octubre de 1935 es va acordar que en el cas que la patronal rebutjara les bases de treball dels sindicats portuaris de Borriana i Gandia, onze ports del mediterrani presentarien l'ofici de vaga. D'aquesta manera, la patronal es va veure obligada a negociar.

El sindicalisme portuari espanyol havia assajat diverses organitzacions estatals des de principis del segle xx. Finalment, al setembre de 1934 es constituí a Santander l'Alianza de Sindicatos Portuarios de España amb presència cenetista (de les dues tendències), sindicats autònoms i ugetistes, i amb Domingo Torres com a secretari del Comité Nacional. A principis de 1935 proclamava que disposava de la força de 25.000 treballadors. L'Alianza es dividia per litorals. El Litoral de Levante agrupava onze ports i Marcel·lí Pérez en fou el secretari en el congrés d'Alacant d'octubre de 1935.³¹ Almenys a aquesta zona l'Alianza va desplegar el seu poder de mobilització: una vaga general de 15 minuts a la fi de maig de 1935 contra

31. s.a. (1 de novembre de 1935). «Lucha de clases». *La Región. Diario de Izquierdas*. (Santander). p. 7. Informacions sobre l'Alianza apareixen repetidament entre 1935 i 1936.

el Decret Llei d'Accidents del ministre de Treball en catorze ports (entre ells Gandia, on segons constància documental l'aturada va durar 24 hores); amenaça de convocatòria de vaga a l'octubre de 1935 per pressionar en la negociació de les bases de treball dels ports de Borriana i Gandia, i, finalment, el boicot portuari al juny de 1936 a la fusta gallega (en el qual també participaria Gandia) (Ibarz, 2000:109-110).³²

Marcel·lí Pérez: un alcalde anarcosindicalista, febrer-juliol de 1936

Des del triomf de la coalició republicano-socialista a les eleccions municipals d'abril de 1931, la ciutat de Gandia semblava haver-se convertit en un microcosmos republicà-centrista. Hi havia un centre-dreta que acabaria reforçant l'hegemonia del blasquisme, partit al qual van pertànyer dos dels alcaldes de la República (Miguel Oltra i Vicente Palmer), i un centre-esquerra representat des de 1935 per Izquierda Republicana, la Unión Republicana Nacional i per Izquierda Radical Socialista. En les eleccions de febrer de 1936, el republicanisme va confluir amb el socialisme i un exigü comunisme en la coalició electoral del Front Popular, que va comptar amb la mobilització de nous col·lectius com la joventut i les dones i va elaborar constantment discursos que buscaven captar el vot dels treballadors de la CNT.

Imatge del documental Marcel·lí Pérez 1909-1939. L'alcalde anarquista del Grau produït per Júlia Planelles l'any 2007. AHCG, CDC.

32. Els conflictes laborals de 1931 a 1936 en AHG, *Indústria i Treball*, sig. 1998.

El blasquisme va quedar fora de la coalició, rebutjat per haver col·laborat amb la dreta catòlica en 1934 i pels casos de corrupció. En les eleccions 16 de febrer de 1936, al casc urbà de Gandia va guanyar la Dreta Regional Valenciana amb un lleuger avantatge, però el vot massiu dels obrers del districte electoral del Grau a la candidatura d'esquerres va decidir la victòria final frontpopulista. Darrere de la gèlida estadística s'albiren les conseqüències de la intensitat propagandística societària al Grau: si en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 els votants del Grau havien triat dos regidors monàrquics i un antirepublicà, simptomàticament, del partit situat més a la dreta (Dreta Liberal), al febrer de 1936 es decantaven de manera aclaparadora pel Front Popular. (Calzado i Sevilla, 2000: 205-212; Seoane, 2012: 309-240; Souto, 2012; Caro, 2013: 45-66).

Amb la finalitat d'evitar conflictes locals i provisionalment fins a les eleccions municipals que s'havien de celebrar al mes d'abril, els governadors civils van substituir els alcaldes i regidors blasquistes o de la Dreta Regional electes a l'abril de 1931 per comissions gestores que reproduïren proporcionalment la força numèrica dels partits i sindicats del Front Popular. A Gandia la gestora es va constituir amb una majoria obrerista: onze vocals distribuïts en quatre socialistes, tres comunistes (sobrerepresentats en relació a la seua presència real), tres més de les societats obreres del Grau (cenetistes i autònoms) i un per la Federació de Societats Obreres (sindicats autònoms), enfront dels huit republicans (tres per IR i URN, respectivament, i dos per IRS).

La unitat frontpopulista es va trencar el 23 de febrer en recaure l'alcaldia en la persona de José Buigues, dirigent del partit situat més a la dreta del Front Popular (URN). Amb un saló de plens a vessar d'obriers del Grau, i ja sense presència dels tres vocals d'Izquierda Republicana, l'elecció de José Buigues va ser contestada pel públic al crit de: «Volem a Marcel·lí!»³³, en referència a Marcel·lí Pérez. Encara que els socialistes i el mateix Marcel·lí recolzaren l'alcalde electe, aquest va presentar la dimissió. Mentre la resta de vocals republicans abandonaven la sala, Marcel·lí Pérez, com a primer tinent d'alcalde, assumia l'alcaldia.³³ D'aquesta manera, la unitat sindical i de l'esquerra revolucionària, junt a la desunió republicana, van fer possible que Marcel·lí Pérez es convertira en el primer alcalde anarcosindicalista en un règim democràtic d'una ciutat de l'Estat espanyol.

La victòria frontpopulista va ser celebrada als carrers d'arreu l'Estat de manera preferentment massiva, festiva, pacífica i amb àmplia presència femenina. Així, el dia 19 de febrer, una gran manifestació recorria Gandia i escoltava dirigents socialistes, republicans i el mateix Marcel·lí defensar el «cumplimiento del programa de la coalición del Frente Popu-

33. «Sesión ordinaria del 23 de febrero de 1936», Arxiu Històric de Gandia (AHG), *Llibre d'Actes Municipals de l'Ajuntament de Gandia (LAMAG)*, sig. 130.

lar». L'endemà, novament una multitud va acompanyar a dos veïns de la Font d'en Carròs, que estaven detinguts des de les eleccions de novembre del 1933 per la mort accidental d'un militant de la DRV, fins al Centre Socialista on Marcel·lí Pérez també va dirigir unes paraules.³⁴

La historiografia franquista, la neofranquista i les deficiències de la «nova història local» signades per un sol autor poble a poble en els últims anys, han contribuït a la idea que entre febrer i juliol de 1936 es va viure un període d'intensa i mortal conflictivitat social (per a alguns autors, prerevolucionària). No obstant això, la historiografia més recent, construïda sòlidament sobre documentació de l'època, ha recalcat que no va existir permissivitat governativa davant la conflictivitat (de fet, per exemple, a Gandia, cinc delegats governatius van ser cessats en aquests mesos); que la majoria de morts van ser obrers per acció de les forces de seguretat de l'Estat; que la conflictivitat va ser molt diversa (de bases estrictament locals, política, cultural com l'anticlericalisme, laboral o intersindical) i no sempre violenta i que mai no va existir una coordinació amb un objectiu revolucionari. (Valero, 2015; Juliá, 1979; Cruz, 2006: 101-106; Ledesma, 2010: 165-203; Bahamonde i González, 2011: 453-520, 1079-1149; González, 2015: 453-520, 1079-1149). Aquest marc general és aplicable a la dinàmica sociopolítica de Gandia entre febrer i juliol de 1936.

Dels conflictes no relacionats amb el món laboral que es van produir, podem distingir dos tipus: uns de caire anticlerical i uns altres de tipus polític. Els primers són un exemple de les reiterades anàlisis simplistes que obliden la relació entre les tradicions històriques locals (evidentment formant part d'espais més amplis) i la fixació anticlerical en determinades ordes o parròquies. La historiografia local ha subratllat l'enfrontament des de principis del segle xx entre un poderós moviment catòlic dirigit per la Companyia de Jesús del borgià Palau Ducal, d'una banda, i el liberalisme de Canalejas, aliat amb un feble republicanisme de discurs antijesútic, de l'altra. El contrast amb la debilitat dels atacs contra altres ordes com els escolapis és evident. És ben significatiu que durant la vaga de setembre de 1911 s'intentara assaltar el Palau Ducal i que el triomf electoral frontpopulista de febrer de 1936 s'anunciara en la premsa republicana d'aquesta manera: «En la ciudad de los Borjias, cuna del jesuitismo y del caciquismo sin entrañas, triunfa el Frente de Izquierdas (...)» (Garrido, 1987: 60-62).³⁵

34.s.a. (21 de febrer de 1936). «Locales» i «Manifestación de júbilo», respectivament. *Germinal*.

35. s.a. (21 de febrer de 1936). «Portada». *Germinal*.

GERMINAL

SEMANARIO REPUBLICANO DE IZQUIERDAS

3.ª Epoca

Año VI

GANDIA 21 de Febrero de 1936

Redacción: Germanías, 10

Núm. 12

¡Viva Gandia Republicana!

En la ciudad de los Borjias, cuna del jesuitismo y del caciquismo sin entrañas, triunfa el Frente de Izquierdas. Gandía ganada para las democracias

¡VIVA EL FRENTE POPULAR!

Portada de *Germinal* després de la victòria del Front Popular en les eleccions de febrer de 1936. AHCG, BB 739.

El 16 de març de 1936, la Comissió Gestora va recolzar l'acord del Consell Local de Primer Ensenyament de demanar a l'Estat el Col·legi de les Escoles Pies. Fins aquí, l'aplicació de la legislació vigent. Ara arriba el moment de l'acció anticlerical. Un vocal socialista va incitar al fet que, després de la sessió plenària, «fuera la gestora con los del público que quisieran ir, a decirle a los Escolapios que se marcharan». El que s'esdevé des d'aquest moment també constitueix un exemple de jornada improvisada i relacionada amb reclamacions d'infraestructures públiques que mancaven a la ciutat (escola, habitatges obrers): mentre que l'alcalde acompanyat per l'abat de la Col·legiata supervisava el desallotjament de la congregació escolàpia, una multitud confiscava el Palau Ducal, gestionat pel Ministeri d'Hisenda des de l'expulsió dels jesuïtes, per ser lliurat a l'Ajuntament; van forçar la suspensió de les classes del col·legi de les Carmelites i del convent de clausura de Santa Clara, al qual es va veure obligat a acudir Marcel·lí Pérez per frenar l'assalt i garantir el desallotjament sense incidents de les clarisses.³⁶

36. «Sesión ordinaria del 16 de marzo de 1936», «Sesión ordinaria supletoria del 24 de marzo de 1936» i «Sesión extraordinaria del 25 de marzo de 1936», AHG, LAMAG, sig. 130; s.a. (26 de març de 1936). «De Gandía». *Las Provincias* i FEBUS. (27 de març de 1936). «Son desalojadas por los religiosos los conventos de Gandía». *El Sol*.

Pel que fa al conflicte de tipus polític, val a dir que té un component exogen. Es tracta de l'assalt del local de la Dreta Regional Valenciana esdevingut el Primer de Maig i encoratjat per un dels anarquistes italians que s'havien anat assentant a Gandia a partir de 1934 i que eren partidaris de l'acció violenta. (Venza, Dozio, 2003; Tommasini, 2012; Gremmo, 2008). A les sis del matí del Primer de Maig, un nodrit grup de gent va obligar a tancar la Col·legiata. Posteriorment, quan la manifestació passava pel centre de la DRV, un dels anarquistes italians va iniciar l'assalt (per la qual cosa seria detingut) amb una gran bandera roja i al crit de «Viva l'Anarchia! e morte a Mussolini». (Galzerano, 1999: 168-170; Poerio i Sapere, 2007: 88-101, 234-235). Els manifestants van ser dissolts pràcticament de manera pacífica segons les memòries d'un contemporani com Ferrer Subiela (Ferrer, s/f: 13-14) tot i que la premsa incideix en el llançament de pedres contra la Guàrdia d'Assalt, trets a l'aire i quatre agents ferits. Aquest mateix dia consta el «Asalto y ocupación» de l'Ermita de Sant Nicolau del Grau, encara que aquest fet no apareix en cap del centenar de Procediments Sumaríssims d'Urgència incoats pel franquisme consultats fins al moment. (Álvarez i Vila, 2013: 683-764). La resta de conflictes serien de caire absolutament laboral (vagues).

Marcel·lí era plenament conscient que la seua alcaldia depenia del manteniment del clima general d'unitat obrerista que surava a Gandia, però també de la conjuntura política general. Així, el derrotat blasquisme va intentar aproximar-se infructuosament al centre-esquerra republicà essent rebutjat novament, ja que Izquierda Republicana continuava creixent amb el transvasament d'exblasquistes. El reforçament d'aquest partit, en trànsit a un partit de masses, possibilitava allunyar-se del suport obrer. D'aquesta manera, al juliol de 1936, la secció local d'Izquierda Republicana va intentar una aliança amb el socialisme perquè el governador civil renovara la gestora municipal amb una majoria d'aquest partit i socialistes.

En els seus mesos com a alcalde, Marcel·lí Pérez, un convençut anarcosindicalista, va participar (com Félix Morga) en la defensa del govern exclusivament format per republicans de centre-esquerra, ja que ofería el marc que permetia normalitzar l'acció sindical i la política a nivell municipal (com succeiria durant la Guerra Civil amb vocals i alcaldes llibertaris en els Consells Municipals). Declararia en un entrevista que

«La política que actualmente se desarrolla en el país reportará a Gandía los mismos beneficios que, en general, producirá en España. En el aspecto económico, social y cultural, España va a dar un gran salto».³⁷

37. s.a. (20 de març de 1936). «Desde Gandía». *Las Provincias*.

El pragmatisme identifica la seua alcaldia: prosseguir amb el gran projecte de reformes urbanes emprés pels anteriors alcaldes blasquistes o amb la defensa del pantà de Beniar-rés; recolzar la substitució de l'ensenyament religiós pel públic i laic però subordinat a la disponibilitat de docents davant del maximalisme de socialistes i comunistes. En definitiva, la seua decisió de situar en un primer pla la legislació republicana queda reflectida en la intervenció respecte al Primer de Maig, quan els vocals socialistes volien obligar la totalitat del comerç de la ciutat al tancament:

«(...) todo acuerdo ha de ajustarse a la Ley sin perjuicio de que de forma extraoficial se hagan las gestiones conducentes».³⁸

Les seues intervencions en els plenaris es van centrar en la problemàtica de la infància i dels obrers (sanitat, habitatge); en la cultura (Institut de Segon Ensenyament) i en l'educació laica (el seu matrimoni seria civil). El pragmatisme, però, no va eclipsar el seu sindicalisme. Davant la petició dels vocals socialistes que la Gestora intervinguera en la revisió dels lloguers, Marcel·lí va considerar que els interessos dels treballadors havien de defensar-se a través de les seues pròpies organitzacions: els sindicats i, per això, havien de ser les societats obreres les que crearen juntes de defensa econòmica. De la mateixa manera, quan es demandava la contractació preferent d'obers locals en les obres del clavegueram, responia que la qüestió

«tendría fácil solución si tuvieran el control las organizaciones obreras, en lugar de la Oficina Local de Colocación Obrera».³⁹

Seguint aquesta línia, des del 17 de juliol de 1936, Marcel·lí va utilitzar l'ordenament jurídic vigent per frenar la revolta antirepublicana. El seu pacifisme el va dur a arriscar la vida per alliberar unes germanes carmelites i per, al costat de José Alandete, assegurar la vida de l'abat. Segurament amenaçat pel sector llibertari més partidari de l'«acció directa», Marcel·lí es va veure obligat a abandonar l'alcaldia un 28 de juliol de 1936. Sempre antifeixista, es va allistar voluntari a la columna miliciana Torres-Benedito. Com Domingo Torres i els «trentistes», va criticar la desorganització i les pràctiques delictives d'alguns milicians i comités. El 1939, la dictadura franquista va condemnar a mort Marcel·lí Pérez per «Adhesión a la rebelión». Va ser assassinat a Paterna un 19 de desembre de 1939.⁴⁰

38. «Sesión ordinaria supletoria del 24 de marzo de 1936». AHG, LAMAG, sig. 130.

39. «Sesión ordinaria supletoria del 28 de abril de 1936» i «Sesión ordinaria supletoria del 16 de junio de 1936», AHG, LAMAG, sig. 130.

40. «Marcelino Pérez Martí» (1939), Archivo General e Histórico de Defensa, *Fondo Valencia*, Sumari 9.848, caixa 19.758/9.

Bibliografia

- ALONSO, JESÚS (2010): *Historia de Gandia*. Benifairó de Valldigna. La Xara.
- ÁLVAREZ, MANUEL i VILLA, ROBERTO (2013): «El impacto de la violencia anticlerical en la primavera de 1936 y la respuesta de las autoridades» *Hispania Sacra* LXV, pp. 683-764.
- ANSOLA, ALBERTO (2007): «Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus pósitos de pescadores (1915-1936)», *Historia Social* 57, pp. 3-26.
- BAHAMONDE, ÁNGEL i GONZÁLEZ, EDUARDO (dir.) (2011): «La España del Frente Popular», *Mélanges de la Casa de Velázquez* 41-1.
- BALCELLS, ALBERTO (2009): *El Pistolerisme. Barcelona (1917-1923)*.
- BOSCH, AURORA (1996): «Agrociutats i anticlericalisme a la II República», *L'Avenç* 204, pp. 6-11.
- CALZADO, ANTONIO (2008): «La dreta republicana des de les comarques valencianes, 1931-1936», en Santesmases, Josep (dir.): *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana: actes del VI Congrés de la CCEPC (Barcelona, 2, 3 i 4 de novembre de 2006)*. Palma. CCEPC, pp. 701-712.
- (2010): *Simat: cent anys d'història, 1900-2000*. Simat de la Valldigna. Ajuntament de Simat de la Valldigna.
- (2012): *Segunda República y Guerra Civil: la Vall d'Albaida, 1931-1939*. Ontinyent. Associació de Veïns El Llombo/IEVA.
- (2015): *La Valldigna, un món en conflicte, 1931-1979*. Benifairó de Valldigna. Mancomunitat de la Valldigna.
- CALZADO, ANTONIO i SEVILLA, LLUÍS (2000): *La II República a Gandia: 1931-1936*, Gandia. CEIC-Alfons el Vell.
- (2006). «Volem a Marcelinet! Un alcalde anarquista en Gandia», en Girona, Albert i Santacreu, José Miguel (dir.): *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, València. Ed. Prensa Valenciana, vol. I, pp. 98-105.
- CARO, DIEGO (2013): «La CNT y las elecciones de 1936», *Historia Social* 76, pp. 45-66.
- CASANOVA, JULIÁN (1997): *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona. Crítica.

- CATALÀ, DAMIÁN (1983): *Gandia: pinceladas de historia local*, Gandia. s.e.
- CONFEDERACIÓN NACIONAL DEL TRABAJO (1934): *Actas del Pleno Regional de Sindicatos de Oposición de Levante: celebrado en Valencia los días 11 y 12 de febrero de 1934*. s.e., s.l.
- CRUZ, RAFAEL (2006): *En el nombre del pueblo: república, rebelión y guerra en la España de 1936*. Madrid. Siglo XXI.
- EALHAM, CHRIS (2005): *La lucha por Barcelona: clase, cultura y conflicto 1898-1937*. Madrid. Alianza Editorial.
- FERRER, JOAQUÍN (s/f): *Rememorando a mis setenta*, AHG, exemplar mecanografiat.
- FRASQUET, EDUARD i SEVILLA, LLUÍS (1994): «El moviment obrer en una conjuntura revolucionària: Gandia 1909-1923», *Espai Obert* 1, pp. 92-99.
- GALZERANO, GIUSEPPE (1999): *Vincenzo Perrone: Vita e lotte, esilio e morte dell'anarchico salernitano volontari della libertà in Spagna*, Salerno. Galzerano Editore.
- GARCÍA, HUGO (2009): «La charca política republicana (1936-1939): la división de la izquierda española entre el Frente Popular y el golpe de Casado» en Fuentes, Enrique (dir.) i Comín, Francisco (coord.) *Economía y economista en la Guerra Civil*, Barcelona. Galaxia Gutenberg, vol. I, pp. 191-222.
- GARRIDO, SAMUEL (1987): *El sindicalisme catòlic a la Safor, 1900-1936*. Gandia. CEIC-Alfons el Vell.
- GONZÁLEZ, EDUARDO (2013): «La historiografía sobre la violencia política en la Segunda República española: una reconsideración», *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea* 11, 36 pàg.
- GÓNZALEZ, EDUARDO et. al. (2015): *La Segunda República española*, Barcelona. Pasado y Presente.
- GREMMO, ROBERTO (2008): *Bombe, soldi e anarchia. L'«affaire Berneri» e la tragedia dei libertari italiani in Spagna, Biella*. Storia Ribelle.
- IBARZ, JORDI (2000): *Treballar a ciutat. Sindicalisme i relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant la II República (1931-1936)*, Lleida. Universitat de Lleida.
- (2003): «Oficios y cualificaciones en el trabajo portuario. El caso de Barcelona en la primera mitad del siglo xx», *Historia Social* 45, p. 119-137.
- JULIÁ, SANTOS (1979): *Orígenes del Frente Popular en España (1934-1936)*. Madrid. Ed. Siglo XXI.
- LEDESMA, JOSÉ LUIS (2010): «De prólogo a espacio de debate: la etapa a del Frente Popular y la historiografía» en Ballarín, Manuel, José Luis (eds.): *La República del Frente Popular: reformas, conflictos*

y conspiraciones, Zaragoza. Fundación Rey del Corral, pp. 165-203.

MARCOS, JORGE (2008): «La multitud invadió las calles. Experiencia, repertorios y Dolormarcos simbólicos de la protesta (1931-1936)», en Nicolás, Mª Encarna i González, Carmen (coord.): *Ayeres en discusión. IX Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Murcia. Universidad de Murcia, pp. 1988-2007.

MARÍN, DOLORS (2010): *Anarquistas. Un siglo de movimiento libertario en España*, Madrid. Ariel.

MARTÍ, BERNAT (14 de desembre de 2015): «La passió que torba el trellat dels homes». *Levante-EMV*, p. 36.

MARTÍN, ISAAC (2012): «De la clase obrera a la acción colectiva. La historiografía sobre el movimiento libertario durante la Segunda República y la Guerra Civil», *Historia Social* 73, pp. 145-171.

MONJO, ANNA (2003): *Militants. Democràcia i participació a la CNT als anys trenta*. Barcelona. Laertes.

MONJO, J. M. «Prólogo» en Català, Damián (1983): *Gandia: pinceladas de historia local*, Gandia. s.e.

NAVARRO, JAVIER (1997): «El paraíso de la razón». *La revista Estudios (1928-1937) y el mundo cultural anarquista*. València. Ed. Alfons el Magnànim.

—(2002): *Ateneos y grupos ácratas. Vida y actividad cultural de las asociaciones*

anarquistas valencianas durante la Segunda República y la Guerra Civil. Valencia. Biblioteca Valenciana.

—(2004): *A la revolución por la cultura: prácticas culturales y sociabilidad libertarias en el País Valenciano (1931-1939)*. València. Universitat de València.

—(2006): «Domingo Torres» en Girona, Albert i Santacreu Soler, José Miguel (dir.): *La Guerra Civil...*, vol. VI, pp. 122-125.

—(2013): «Diversidad y dualismo: La(s) cultura(s) política(s) del movimiento libertario español» en Bosch, Aurora; Carnero, Teresa i Valero, Sergio (eds.): *Entre la reforma y la revolución: la construcción de la democracia desde la izquierda*, Granada. Comares, pp. 183-200.

—(2014): «La calle rojinegra. Anarcosindicalismo, rituales de movilización y símbolos en el espacio público (1931-1936)», *Pasado y Memoria* 13, pp. 141-172.

PANIAGUA, XAVIER (1982): *La sociedad libertaria. Agrarismo e industrialización en el anarquismo español (1930-1939)*. Barcelona. Crítica.

PÉREZ, SANTIAGO (1999): *Cullera 1911: la protesta d'un poble*. Benicull. Set i Mig.

POERIO, ILARIA i SAPERE, VANIA (2007): *Vento del Sud: gli antifascisti meridionali nella guerra di Spagna*, Cittanova. Istituto «Ugo Arcuri».

- RUIZ, JORGE (2003): *Posibilismo libertario: Félix Morga, alcalde de Nájera (1891-1936)*. Logroño. Universidad de La Rioja.
- SÁNCHEZ, FRANCISCO (2011): «Las protestas del trabajo en la primavera de 1936», en *Mélanges de la Casa de Velázquez* 41, 1, pp. 77-101.
- SEOANE, PALOMA (2012): «Participación electoral femenina en la victoria del Frente Popular y su contribución a la protesta social en la primavera del 36», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V*, 24, pp. 309-240.
- SOLER, JOAN LLUÍS (s/f): «El anarcosindicalismo en Gandia durante la Segunda República (1931-1936). De los Sindicatos Autónomos a los Sindicatos de Oposición», AHG, BE 11/5.
- SOUTO, SANDRA (2013): *Paso a la juventud. Movilización democrática, estalinismo y revolución en la República Española*. València. PUV.
- TOMMASINI, UMBERTO (2012): *Memòries d'un anarquista de Trieste*. Barcelona. Llibres de Matricula.
- UCELAY, EDUARDO i TAVERA, SUSANA (1994): «Una revolución dentro de otra: la lógica insurreccional en la política española, 1924-1934», *Ayer* 13, pp. 115-146.
- VALERO, SERGIO (2015): *Republicanos con la monarquía, socialistas con la República. La Federación Socialista Valenciana (1931-1939)*. València. PUV.
- (2016): *Ni contigo ni sin ti: socialismo y republicanismo histórico en la Valencia de los años treinta*. València. PUV.
- VEGA, EULALIA (1987): *Anarquistas y sindicalistas durante la Segunda República: la CNT y los Sindicatos de Oposición en el País Valenciano*. València. Ed. Alfons el Magnànim.
- VENZA, CLAUDIO (2003): «Bibbi, Gino» en *Dizionario biografico on line degli anarchichi italiani*, http://bfscollezionidigitali.org/index.php/Detail/Collection/Show/collection_id/3. [Consulta: 08 de novembre de 2015]
- VILLA, ROBERTO (2012): «El ocaso del republicanismo histórico: Lerrouxistas y blasquistas ante las elecciones de 1936», *Anales RACV* 87, pp. 75-120.